

УДК 101.1:316

Безпрозванна Т.А.
Київський університет імені Бориса Грінченка

ОСОБЛИВОСТІ ГЕНЕЗИСУ ГРОШОВОЇ КУЛЬТУРИ СУЧАСНОСТІ

У статті розглядаються деякі філософські проблеми розуміння грошей та їх ролі у сучасному суспільстві. Автор звертається до ідей Г. Зіммеля та розглядає гроші не лише як суто економічний феномен, а і соціальний. Гроші, на думку автора виникають як результат культурного освоєння світу та поступово формують грошову культуру, як простір економічної та соціальної взаємодії людей. Під впливом грошової культури того чи іншого історичного періоду формуються характер господарчої діяльності людини, її цінності та життєві орієнтири. Сучасну грошову культуру прийнято називати фінансовою цивілізацією. Автор досліджує особливості монетарної культури сучасності, визначає її основні риси та проблеми.

Ключові слова: грошова культура, монетарна культура, фінансова цивілізація, філософія грошей.

Безпрозванная Т.А. Особенности генезиса денежной культуры современности.

В статье рассматриваются некоторые философские проблемы понимания денег и их роли в современном обществе. Автор обращается к идеям Г. Зиммеля и рассматривает деньги не только как чисто экономический феномен, а и социальный. Деньги, по мнению автора возникают как результат культурного освоения мира и постепенно формируют денежную культуру, как пространство экономического и социального взаимодействия людей. Под влиянием денежной культуры того или иного исторического периода формируется характер хозяйственной деятельности человека, его ценности и жизненные ориентиры. Современную денежную культуру принято называть финансовой цивилизацией. Автор исследует особенности монетарной культуры современности, определяет ее основные черты и проблемы.

Ключевые слова: денежная культура, монетарная культура, финансовая цивилизация, философия денег.

Bezprozvanna T. Features of the genesis of modern monetary culture. *The article considers some philosophical problems of understanding money and their role in modern society. The author analyzes the ideas of G. Simmel and defines money not only as a purely economic phenomenon, but also as a social one. According to the author, money arises as a result of cultural development of the world. Money gradually forms monetary culture, as a space of economic and social interaction of people. The nature of human economic activity, values and life guidelines of people transforms with the influence of monetary culture in a certain historical period. The author explores the features, identifies features and problems of modern monetary culture,*

Key words: culture of money, monetary culture, financial civilization, philosophy of money

Постановка проблеми. Неможливо уявити сучасний світ без грошей. Гроші стали одним із найважливіших елементів сучасності. Вони пронизують усі сфери як господарчого так і суспільного буття людини. Майже все може стати об'єктом купівлі та продажу. А цінність речей, надбань культури та навіть людських стосунків визначається за допомогою грошей, як універсальної цінності.

Гроші в сучасному світі стають джерелом формування буденної свідомості та, відповідно, соціальної поведінки. Значення грошей для людини не вичерпується сферою економіки, відношення до грошей істотно впливає на формування моралі, ієрархії цінностей. Змінюється характер соціальної ролі грошей. Їх головною соціальною функцією стає конструювання особливого культурного та соціального простору, в якому функціонують гроші та у якому існує сучасна людина. Формується особливий тип грошової культури, що в умовах сучасності визначається як «фінансова цивілізація». Вивчення особливостей формування сучасної грошової культури допоможе зрозуміти місце та роль грошей у свідомості людини, а тому є надзвичайно актуальним.

Різні сторони розуміння феномену грошей розкриваються у працях Г. Зіммеля, А. Токвіля, Ф. Тьонніса, В. Зомбарта, М. Вебера, Ф. Г. Юнгера, С. Московічі та ін.

Дослідженням грошової культури та її елементів займалися такі сучасні дослідники як І. К. Зубіашвілі, В. В. Ільїн, З. Е. Скринник, З. Б. Абрамова, Н. Н. Зарубіна, М. С. Шкребець, Г. Г. Сілласте, О. Г. Дробницький та ін.

Метою статті є соціально-філософське дослідження феномену грошей та їх ролі у формуванні грошової культури сучасності. Для досягнення мети поставлено основні завдання статті:

- визначити роль грошей у суспільстві;
- простежити вплив грошових взаємовідносин на культуру сучасності;
- розкрити сутність феномену грошової культури.

Виклад основного матеріалу. Виникнення та трансформація поняття грошової культури ґрунтується на розумінні ролі грошей у суспільних відносинах. Г. Зіммель один із перших значних європейських дослідників, хто зробив гроші об'єктом власного філософського дослідження. У роботі «Філософія грошей» [1] була здійснена спроба визначити роль, природу та сутність грошей. На думку філософа гроші не лише економічна категорія а й реальний феномен, основна функція якого - опосередкування економічного обміну. При чому обмін, на його думку є формою соціалізації людини. У процесі обміну ряд індивідів стає соціальною групою, а сукупність обмінних відносин формує суспільство [1, с. 173].

Історичну появу грошей Г. Зіммель пропонує розглядати виходячи з ціннісних почуттів людей, практичного використання речей і взаємовідносин людей як передумови цього явища. Все це дозволить у результаті визначити вплив феномену грошей на «життєпочуття індивідів, переплетіння їх долі, загальну культуру» [2, с. 100].

Гроші є найбільш універсальним засобом обміну, вони знімають обмеження, що існували при обміні однієї речі на іншу. Їх цінність полягає і в тому, що вони не псуються. На думку Г. Зіммеля, «володар грошей має перевагу над володарем товару в тому, що якість грошей є незмінною, вона не залежить ні від особливостей речі ні від моменту часу, є відірваною від якоїсь конкретної цілі та являється чисто абстрактним засобом [2, с. 214].

Гроші можуть замінити будь-яку цінність, вони формують конкретний образ всіх речей з їх допомогою речі отримують значення одна в одній. Для того, щоб мати можливість реалізувати свої віддалені прагнення людина «має перетворювати свою діяльність і свою власність у гроші» [2, с. 212]. Тільки тоді вона отримає доступ до інших бажаних нею благ, адже гроші є універсальним засобом для вираження цінності, що закладена у речах. Універсальність грошей породжує порядок в суспільстві - певний космос, що має строгість, чіткість, вимірюваність, загальність. Соціальне значення грошей зростає, вони стають соціальним інститутом. В умовах зростання множинності та різноманітності соціального життя гроші є символом зрозумілим для всіх. Тому розвиток грошей – елемент глибокої культурної зміни, нова форма культури. Вони є результатом змін в культурі та одночасно інструментом, що здатен змінювати оточуючу реальність, продукувати нові культурні цінності.

Гроші в розвиненому суспільстві - загальна форма засобів досягнення цілей. Зазвичай гроші використовуються, як засоби для отримання інших цінностей, але сучасна епоха перетворює гроші не в засіб, а в самоціль. Гроші набувають абсолютної цінності, трансформуються в кінцеву мету, що керує практичною свідомістю людини [1, с. 232].

Окрім того, роль грошей у суспільстві пов'язана із забезпеченням особистої свободи індивіда. Єдиний зв'язок, що виникає між людьми - це грошовий інтерес. На думку Г. Зіммеля, людина взаємодіє у своїй господарській діяльності з багатьма людьми, але не залежить від них. Люди стають взаємозамінними. Важливим є лише отримання тієї чи іншої об'єктивної послуги, та її вартість [1, с. 301].

Інстинкт поліпшення якості життя підсвідомо присутній у кожній людині, адже достаток і накопичення матеріальних благ є необхідними елементами для успішного продовження роду. Використання грошей тільки з економічної точки зору не завжди регулюються моральними принципами, так само як соціокультурні мотиви людини не завжди базуються на чіткому розрахунку. Гроші займають те місце у суспільстві, яке їм відводить конкретна культура.

Сучасна дослідниця С.Б. Абрамова, проаналізувала роль грошей та класифікувала функції грошей у суспільстві таким чином [3, с. 133-141]:

- Гроші підтримують стабільність економічної і соціальної структури суспільства. Завдяки функціонуванню грошей відбуваються процеси соціальної стратифікації, які отримують в конкретних суспільствах форму соціальної поляризації або форму відкритих соціальних структур, суспільство «рівних можливостей». Гроші здатні зруйнувати особистість і систему там, де вони не мають шансів повноцінно реалізувати як економічні, так і соціальні функції.
- Гроші є засобом універсалізації відчуження. Гроші як атрибут ринкового суспільства беруть участь в експансії речового світу. У повсякденному житті витісняються морально-практичні елементи, посилюється монетизація. Взаємозв'язки людей опосередковуються грошима.
- Гроші сприяють досягненню різних цілей, є інструментом прагматичного вирішення соціальних завдань. Гроші отримують домінуючу роль в ієрархії засобів досягнення цілей: розширюється поле об'єктів, що пов'язані та оцінені

в грошовому еквіваленті, а самі гроші сприймаються як засіб досягнення майже будь-яких цілей. Внутрішня суперечливість грошей полягає в тому, що, будучи абсолютним засобом обміну, вони стають абсолютною метою для людей, а всі інші цілі стають їхніми коштами. Усі інші цінності починають визначатися у грошовому еквіваленті.

- Гроші сприяють соціалізації особистості, розвитку здібностей і самореалізації людини. Гроші є засобом реалізації волі людини і одночасно вони творять або руйнують саму людину, впливають на встановлення пріоритетів і духовні орієнтири особистості.
- Гроші допомагають визначати місце індивіда, соціальної спільноти в соціальній структурі суспільства. Людина завдяки грошам отримує можливість реалізувати власне право на нерівність. Гроші виступають в ролі індикатора положення людини серед інших людей. Особистий успіх людини у сучасному суспільстві починає розумітися як володіння грошима, завдяки яким досягаються інші матеріальні блага, а також влада, престиж, право на повагу та самоповагу.
- Гроші виступають як засіб масової інформації, агітації і пропаганди (цей аспект стосується оформлення готівкових грошей).
- Гроші несуть функцію формування грошової культури. Ця функція може розглядатися як підсумкова, узагальнююча «роботу» всіх функцій грошей.

Категорія «грошова культура» поєднує у собі поняття грошей, соціальної взаємодії і ціннісних орієнтацій. Грошова культура – це спосіб нормативно-ціннісного освоєння дійсності, що опосередковується грішми як соціальним інститутом і відображає характерний для індивіда, групи, спільноти, суспільства в цілому спосіб думок і спосіб дій у межах ринкової економічної культури [4].

Ідея формування грошової культури прослідковується вже у працях В. Зомбарта. Дослідник прослідковує появу «духу господарського життя» [5]. Діяльність людини не завжди носить суто логічний характер, вона часто опирається на свої почуття, бажання, діє з огляду на цінності. Вся «господарська діяльність виникає тільки тоді, коли людський дух долучається до матеріального світу і впливає на нього» [5, с. 6]. Будь-яке виробництво, будь-які транспортні засоби, сприяють трансформації навколишнього світу, є обробкою природи, а тому частиною культури. Господарський дух – це сукупність властивостей і функцій душі, які супроводжують господарювання. При чому, в залежності від епохи, від історичного періоду та безпосередньо практичного господарювання він може бути різним.

В господарській поведінці людей у різних випадках проявляється досить різний «дух», який позначається специфічним світосприйманням і супроводжується відповідною духовною діяльністю. Філософ наголошує на панівній ролі капіталістичного духу, який підпорядковує собі усю людську діяльність. Цей дух сприяв тому, що жагою до грошей «глибоко пройнявся весь організм народу і тепер загальна пристрасть до грошей може розглядатися як основна властивість душі сучасної людини» [5, с. 30].

Алексіс де Токвіль у праці «Старий порядок і революція» [6], розглядаючи особливості суспільних взаємин у XVIII-XIX ст., зауважує значний вплив грошових цінностей на світ. Тогочасне суспільство здається йому нестійким, розхитаним між

страхом скотитися вниз та бажанням підвестися. Гроші вже тоді були, основним показником оцінки і визначення відмінності людей між собою. А. де Токвіль зазначає, що вже тоді існувало «бажання збагатитися за всякою ціною, а прагнення достатку і плотських задоволень були найбільш загальними вподобаннями» [6, с.11]. Ці пристрасті безперешкодно поширювалися в усіх класах, проникали глибше навіть туди, де вони доти не мали жодного впливу.

Грошова культура, або монетарна культура особистості формується як результат усієї діяльності людини. Грошова культура - це осмислення й усвідомлення особою культурного досвіду людства у сфері монетарних відносин та адаптація його для власної монетарної діяльності. Людина, яка перетворює своїми осмисленими й усвідомленими рішеннями монетарну сферу суспільства є носієм монетарної культури певної соціальної групи, класу, суспільства [7, с.164].

Монетарна культура логічним чином виникає в процесі створення матеріальних благ, необхідних для життя людей. Як наголошує І. К. Зубішвілі, монетарна культура – це частина загальної культури, і якщо загальна культура представляє собою рівень соціального розвитку, то монетарна культура сприяє цьому розвитку. Грошова культура – це складний соціальний феномен у якому інтегруються суттєві ознаки грошей та культури [8, с.401].

Саме у монетарній культурі, що у сучасному світі набуває ознак фінансової цивілізації, відображуються основні суспільні стереотипи, як ціннісні так і поведінкові. У аксіологічному аспекті відбувається диференціація монетарних цінностей на матеріальні і нематеріальні, колективні та індивідуальні, традиційні та нові. Окрім того, під впливом монетарної культури трансформуються морально-етичні орієнтири людини. В контексті існуючої в суспільстві монетарної культури формується структура потреб, відбувається розподіл благ, виявляється поведінка учасників грошових відносин.

Поняття грошової культури є дотичним з терміном «фінансова цивілізація» який вводить у сучасну філософську дискусію В. Ільїн. Якщо та чи інша монетарна культура існує у кожному суспільстві на будь-якому рівні розвитку, то термін фінансова цивілізація є визначальним для сучасного західного суспільства.

В. Ільїн вживаючи це поняття визначає культурні трансформації, що відбуваються у світі [9]:

- по-перше, відбувається поширення грошового виміру на всі рівні соціокультурного буття людини, навіть на ті сфери, що досі не вимірювалися грошовим еквівалентом;
- по-друге, сучасний стан економічних механізмів створює ситуацію, в якій гроші діють виключно заради самих грошей, віртуалізуючи не тільки економіку, а й соціум в цілому.

Науково-технічний прогрес і стрімкий економічний розвиток призвели до формування так званих цінностей західної цивілізації: цінності особистості, свободи, рівності, братерства і водночас закону (права), а також достатньої кількості грошей і грошової та приватної власності [9, с. 399].

Сучасні гроші в контексті фінансової цивілізації – це субстанція-суб'єкт, повністю ідеальна, духовна, абстрактна, що не має потреби в жодній іншій субстанції, крім самої себе. Ця субстанція, народжується з економічних відносин і знаходиться в економічних

параметрах, проте пронизує собою весь світ, ввівши в дію вже по справжньому світові гроші, або світові валюти. Гроші у фінансовій цивілізації займають пануючі позиції, «підкорюють собі все» [9, с. 396].

Подібне розуміння сучасності є досить суперечливим. З одного боку, гроші пронизують все життя людей, об'єктами обміну стає все: робота людини, знання, товари та послуги та ін. А з іншого боку грошові взаємовідносини починають регулюватися інформацією, що є характерним фактором існування постіндустріального, інформаційного суспільства. Якщо, згадати Е. Тоффлера то гроші так само як інформація є механізмами влади, в тому числі влади над людиною її бажаннями та мотивами поведінки [10]. Можливо говорити про те, що інформаційний простір, що зустрічається з простором функціонування грошей взаємо перетворюються. Гроші конвертуються у інформацію і навпаки.

Гроші в певній мірі самі стають інформацією. Характерною ознакою фінансової цивілізації як влучно помічає З. Е. Скринник стає еволюція грошей від повноцінних, забезпечених золотом, до грошей електронних, забезпечених лише довірою громадян до держави та її монетарної політики. Гроші отримують віртуальний вимір, чим реалізують свою символічну природу, перетворюються на «чисті» знаки, що мають винятково соціальне значення. Вони існують лише як набір інформації [11, с. 29].

Інша проблема сучасної грошової культури виникає з того, що інформація у сучасному світі поширюється дуже швидко. Активне поширення інформації забезпечується засобами масової інформації, такими як преса (газети, журнали, книги), радіо, телебачення, інтернет, кінематограф та ін. Форми грошової культури транслюються з екранів моніторів глибоко проникаючи у свідомість людини. Межі купівельної свободи людини розширюються з її поінформованістю та одночасно звужуються. Те, що купувати і у якій кількості визначається не лише вибором людини, а навіть грошовою культурою сучасності, що має масовий характер.

Висновки. Таким чином, гроші становлять основу, на якій будується система суспільних відносин, поєднуючи людей і забезпечуючи можливість їх взаємодії. При цьому гроші - поліфункціональний інститут, вони здійснюють безліч економічних, соціальних, культурних функцій, які часто носять протилежну спрямованість. Переважне значення тих чи інших функцій грошей визначається панівною системою цінностей даного суспільства.

По відношенню до культури гроші не є ні нейтральними, ні соціально анонімними. Вони здатні зводити цінності і соціальні зв'язки до рівня цифр, але цінності та соціальні відносини взаємно трансформують гроші, наділяючи їх символічними значеннями і соціальними формами.

Одною з головних функцій грошей є формування грошової, монетарної культури. Монетарна культура здійснює взаємо обернений вплив на цінності людини. З однієї сторони вона формує відношення людини до грошей, а з іншої сама трансформується відповідно зі зміною людських цінностей.

Сучасний тип монетарної культури можливо назвати «фінансова цивілізація». Її основними ознаками є поширення грошового виміру на всі рівні соціокультурного буття людини, та відношення до грошей як самоцінності. Подібне відношення до грошей виявляє кризу людського світосприйняття та актуалізує пошук цінностей, які могли б прийти на зміну грошовим.

Література:

1. *Simmel G.* The Philosophy of Money, 2004. – URL: http://www.eddiejackson.net/web_documents/Philosophy%20of%20Money.pdf
2. *Зиммель Г.* Избранное: Проблемы социологии / Г. Зиммель.; сост. С. Я. Левит. – М.; СПб.: Центр гуманитарных инициатив: Университетская книга, 2015. – Режим доступа: <https://drive.google.com/open?id=10s0Tcaapllrf7dVpi41wwEmUHJIfAthN>
3. *Абрамова С. Б.* Социологический подход к исследованию денег: основания и перспективы / С. Б. Абрамова // Известия Уральского государственного университета. – 2009. – № 4(70). – С. 133–141.
4. *Хижняк Л. М., Хижняк К. В.* Грошова культура у взаємодії «Суспільство – інформація – природа» / Л. М. Хижняк., К. В. Хижняк // Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики – 2019. – Вип. 83 – С.164-172.
5. *Зомбарт В.* Буржуа /В. Зомбарт; Пер. с нем. – Ин-т социологии. – М.: Наука, 1994. – 443 с.
6. *Токвиль А.* Старый порядок и революция / А. Токвиль.; пер. с фр. Л. Н. Ефимова. – СПб.: Алетейя, 2008. – 248 с.
7. *Зубіашвілі І. К.* Психологічні особливості становлення основ монетарної культури старшокласників / І. К. Зубіашвілі // Вісник післядипломної освіти: зб. наук. праць Ун-ту менедж. освіти НАПН України / голов. ред. В. В. Олійник. – К.: АТОПОЛ, 2013. – Вип. 9 (22). – Ч.2. – (Психологія). – С. 162-168.
8. *Зубіашвілі І. К.* Монетарна культура як фактор стабільності суспільства / І. К. Зубіашвілі // Актуальні проблеми психології: зб. наук. праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України / за ред. академіка С. Д. Максименка. – К., 2014. – Т.11. – Вип. 9. – С. 396-407.
9. *Ільїн В.В.* Фінансова цивілізація/ В.В. Ільїн. – К.: Книга, 2007. – 528 с.
10. *Тоффлер Э.* Метаморфозы власти: Пер. с англ. / Э. Тоффлер. – М.: ООО «Издательство АСТ», 2003. – 669 с.
11. *Скринник З. Е.* Фінансова цивілізація: завершення і початок / З. Е. Скринник // Філософія фінансової цивілізації: людина у світі грошей: Матеріали IV Міжнародних філософсько-економічних читань. – Львів, 2011. – С. 25-33